

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

פנחס תשס"ח פרשת שבוע

מנהיגות משה ומנהיגות יהושע הרב ארנרייך, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפרשתנו מתחולל המהפך המנהיגותי, משה מסיים את תפקידו ולא יכנס לארץ. יהושע הוא המנהיג שיוביל את העם לא"י. זו"ל הכתוב:

"וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת יָדָי עָלָיו" (במדבר כ"ז יח).
ה"משנה למלך" (ר' יהודה רוזאניס) בספרו פרשת דרכים מביא מדרש:

"אלמלא היה משה רבנו נכנס לא"י לא היה נחרב בית המקדש ולא היתה אומה ולשון שולטת בישראל"

(דרך הקודש דרוש שמיני עמ' צח)

הוא מקשה על מדרש זה, הרי ביהמ"ק חרב בגלל ג' העבירות החמורות, בעיקר עבודה זרה, כיצד כניסתו של משה רבינו ע"ה לא"י היתה מונעת את החורבן?

ה"משנה למלך" מחדש ע"פ הפסוקים:

"כִּי אֶנְכִי מֵת בְּאֶרֶץ הַזֵּאת אֲנִינִי עֲבַר אֶת הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וְיִרְשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת: הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן תִּשְׁכַּחוּ אֶת בְּרִית יְקֹנֵק אֶלְקִיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לְכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כָּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְקֹנֵק אֶלְקִיךָ" (דברים ד' כב-כג)

קשה אידך "אנכי מת" זו סיבה לאזהרה על עשיית פסל! הוא מתרץ שמשא אמר לעם ישראל "אלו נכנסתי לא"י אזי בזכות "ארץ ישראל" הייתי מבטל את "יצרא דעבודה זרה" וממילא לא היה צורך באזהרה שלא לעבוד ע"ז. לכן ביאתו של משה לא"י היתה מונעת חורבן בית המקדש.

מרוך הגר"ש ישראלי זצ"ל (יהרבנות והמדינה' עמ' 310 במאמר התורה והארץ) מוסיף מימד נוסף בהבנת חז"ל כיצד הנהגת משה היתה מונעת החורבן? היכן טמון כשלונו של יהושע? הוא מסביר כי הכניסה לארץ אחרי ארבעים שנות נדודים במדבר, סימנה מעבר חד מצורת חיים שכולה תלויה בנס, לאורח חיים שנראה טבעי במבט חיזוני. מן מן השמים שהיה בו גילוי שכינה יום יומי, עמוד האש ועמוד הענן במדבר, לעומת חיים בארץ ישראל כשיש צורך להלחם, להוריש ולהתנחל בה. שם בארץ ישראל המשימה תהיה להכיר שהכל מן השמים גם בתוך תנאי החיים שנראים במבט חיזוני, כחיים טבעיים כדרך כל האומות.

כדי להשריש בעם ישראל את ההבנה שגם באורח החיים החדש הכל תחת השגחה אלוקית, הכיבוש של יריחו היה בדרך נס. שבעה ימים סובבו את העיר כשהארון ובו שני לוחות הברית הולך לפניו. ביום השביעי נפלה העיר לקול תקיעות שופר ללא כל מלחמה. כדי להטמיע בקרב העם השקפה זו, הכריז יהושע חרם על השלל ואסור בניה מחדש של העיר.

זה לא הספיק, לכן ציוה הקב"ה את יהושע בתחילת דרכו, ציווי שאמור ללוות אותו ואותו בדרך החיים המיוחדת בא"י:

"לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּה מִפִּיךָ וְהִגִּיתָ בוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַפְּתוּב בּוֹ כִּי אֲזוּ תִצְלַיִם אֶת דְּרָכְךָ וְאֲזוּ תִשְׁכַּלִּיל" (יהושע א' ח)

ציווי זה לא קוים במלוא עוצמתו. לכן התגלה "שר צבא ד' עם חרב שלופה והכריז 'עֲתָה בָּאתִי' " (שם ה' יא) - על דברי תורה (עיינו מגילה ג' ע"א). גם כשהיום מוקדש לכבוש הארץ, הרי הלילה צריך להיות קודש להתעמקות בלמוד תורה.

כותב מרוך הגר"ש ישראלי (שם):

"אי העמדת העסוק בתורה במרכז החיים עם ראשית הכבוש היא שגרמה כנראה לכך שהעם לא יחזיק מעמד בנסיונות שיעמדו לפניו בתנאים החדשים והביאתו בסופו של דבר להכשל גם בשלשת עברות היסוד: עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, שהובילו בסופו של דבר לחורבן ביהמ"ק ולשליטת הגויים בישראל".

לעומת הביקורת על יהושע, אנחנו מוצאים אצל משה רבנו בהסבריו לחותנו יתרו את התופעה שהעם עומד עליו מבוקר עד ערב, "כי יבוא אלי העם לדרוש אלוקים" (שמות י"ח ט"ו).

בית הדין אינו רק מקום לפתרון סכסוכים, זוהי מסגרת מעשית שעל ידה לומדים את חוקי האלוקים ותורותיו. פסקי הדין אינם רק כלי להשכנת שלום אלא שעל ידם אנחנו מגיעים לעומק החכמה האלוקית - הצדק האלוקי.

בעל התניא (לקוטי אמרים פ"ה) כותב:

"מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה שאם יטעון זה כך וזה כך יהיה הפסק כך הרי כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה במשנה או גמרא או פוסקים הרי משיג ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה דלית מחשבה תדירא ביה וכו' ". גם בבית הדין "משפט והלכה בישראל", אנו זוכים מדי פעם לראות ולו במעט, כיצד באמצעות הברור המשפטי מגיעים להכרה בחכמתה האלוקית של התורה.

אילו היינו זוכים ומשה רבנו היה נכנס לא"י הוא היה ממשיך להאהיב את "עסק התורה" על כל ישראל ולא היינו נכשלים בחטאים שהחריבו את "בית חיינו" - בית המקדש.

מוקדש לע"י רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

מבוא לדיני הקניינים

הרב יואב שטרנברג

כפי שכתבנו בגליון הקודם, נתחיל לעסוק בדיני הקניינים. קניין הוא מעשה, שלאחר שנעשה, הקונה הופך לבעלים החדש של החפץ הנקנה. קניין נחוץ בין אם אדם קונה דבר מחברו ובין אם הוא קונה אותו מן ההפקר. על פי ההלכה, דברים שונים נקנים באמצעות קניינים שונים. המשנה בקידושין (כו.) אומרת שמטלטלים נקנים במשיכה, בהגבהה או במסירה, ואילו קרקעות נקנות בכסף, בשטר או בקניין חזקה. עוד קניינים הנזכרים בגמרא ובפוסקים הם קניין סודר וקניין סיטומתא. אנו לא נסקור את דיניהם של כל הקניינים השונים, אלא רק את מקצם, מתוך מטרה לעמוד בעיקר על ההיבטים עקרוניים בדיני הקניינים.

מהותו של מעשה הקניין

האחרונים נחלקו בשאלה, מדוע נדרש מעשה קניין. שיטה אחת היא שיטת הרב שלמה קלוגר (שו"ת טוב טעם ודעת מהד"ק ס"י קסא): "דעיקר הקניין הוי הגמר בלב להקנות... וכל מעשה הקניין אינו רק לברר מה שגומר בדעתו. אבל אם ידעין דגמר ומקני בלב שלם – לא בעינן מעשה".

כיוון שלאחר הקניין הקונה והמקנה אינם יכולים לחזור בהם, ברור, שחלק משמעותי מהקניין הוא 'גמירות הדעת', דהיינו, החלטה סופית ומוחלטת לבצע את מעשה הקניין. לדעת הרב קלוגר, כל מעשי הקניין השונים רק מביעים את גמירות הדעת של הצדדים. הסיבה שבמושא קניין שונים עושים מעשי קניין שונים היא שלגבי כל סוג של דברים הנקנים, יש דרך מקובלת להביע את גמירות הדעת לקנותם. בדרכו של הרב קלוגר הולכים אחרונים רבים – מהרי"ט (קידושין יד: ד"ה והא דכתבו להטספות), ר"י יוסף אנגל (בית האוצר חלק ב דף יט:) ועוד.

הרב אשר וייס (מנחת אשר, בבא בתרא ס"י לב) מתנגד לשיטה זו, ומשום שהוא סבור, שאין לומר על מעשי קניין שהתורה מגדירה אותם, שהם רק סימן בעלמא על כוונת המקנה, ואינם עושים את פעולת ההקנאה. כראיה לדבר הוא מציין, שבדיני הקניינים יש פרטים רבים, ולא סביר שאדם שעשה קניין הגבהה והגביה רק טפח במקום שלושה טפחים, יש בזה הבדל משמעותי בכוונתו. לכן סבור הרב וייס, שבמקומות מסוימים חז"ל קובעים שישנה אומדנא ברורה שאדם מתכוון להקנות, ובמקומות אלו גמירות הדעת ברורה כל כך, שאין צורך במעשה קניין נוסף. אולם, בדרך כלל, אין ידיעה ברורה על כוונת המקנה להקנות, ולכן במקומות אלו, מעשה הקניין נחוץ כדי לבצע את עצם פעולת הקניין.

קניין מופשט

באופן עקרוני, ההלכה מגבילה את היכולת לבצע קניין לקניין של חפצים מוחשיים. אדם אינו יכול להקנות את הזכות לאכול או ללכת, וכן אינו יכול להקנות חפץ שאינו בבעלותו בזמן עשיית הקניין. מסיבה זו, אדם אינו יכול להקנות את יבול החיטה העתידי בשדה מסוים, למשל. השלכה נוספת של חסרון זה קשורה לשאלה, האם יש מושג של 'קניין רוחני' בהלכה.

ישנן מספר שיטות, מדוע אי אפשר להקנות חפצים מופשטים. ניתן לומר, שבניגוד לחפץ מוחשי, שאותו הקונה יכול להחזיק בידו ולהכניס לרשותו, וממילא גמירות הדעת שלו בקנייתו גבוהה, הרי שבקניית חפץ מופשט, חסרה גמירות דעת. לשיטה זו, במקום שבו מקובל לקנות חפצים מופשטים, יהיה לקניין זה תוקף על פי ההלכה. אולם, ישנה אפשרות שנייה, והיא, שאין בהלכה אפשרות לייחס בעלות לחפץ שאינו מוחשי, וממילא אי אפשר להקנות חפץ שכזה.

בקצות החושן (ס"י רא סק"א) הביא את דברי המרדכי (שבת ס"י תעג), הכותב שגם במקום שנהגו להקנות דבר שלא בא לעולם, אין הקניין מועיל. לעומת זאת, המהרש"ל (ס"י לו-לוז) כותב שקניין סיטומתא, דהיינו מעשה שנהגו שהוא משמש קניין, מועיל להקנות זיכיון לגבות מס או לייצר מוצר מסוים, שהם בגדר דבר שלא בא לעולם, בצירוף העובדה שלמעשה כזה יש תוקף על פי חוק המדינה באותו מקום.

שיטה נוספת מציג הרב שלמה דיכובסקי (פד"ר כרך י עמ' 278 ואילך). לדעתו, ביסודו של דבר צודק קצות החושן, הסבור שאין בהלכה בעלות על חפץ שאינו מוחשי, אלא שיש להבין את הדעות הסוברות שקניין סיטומתא מועיל לדבר שלא בא לעולם, שעל פיהן סיטומתא אינה רק דרך לבטא גמירות דעת, אלא היא הכרה במנהג הסוחרים כבעל תוקף הלכתי. דהיינו שהיסוד של סיטומתא הוא 'מנהג מבטל הלכה'.

קניית זכויות

הרמב"ם (הלכות מכירה פרק כג הלכות א-ב) מציג את קניין 'גוף לפירות': "הלכה א. מקנה אדם הגוף לפירותיו בין במכר בין במתנה בין במתנת שכיב מרע, ואין זה מקנה דבר שלא בא לעולם שהרי הגוף מצוי ומקנה לפירות, הא למה זה דומה לשוכר בית או שדה לחבירו שלא הקנה לו הגוף אלא הנאת הגוף. הלכה ב. כיצד, כגון שמכר או שנתן שדה לפירותיה בין לזמן קצוב

לעילוי נשמת רבקה אייזנבך ע"ה בת דוד וצילה, י"א תמוז – 30 לפטירתה
אשת חיל, אהובה על כל רואיה, אוהבת העם, התורה והארץ

בין כל ימי חייו של מוכר או של לוקח. והוא הדין למוכר ולנותן אינן לפירותיו, או רחל לגיזתה, או בהמה ושפחה לולדותיהם, או עבד למעשה ידיו, בכל – ממכרו או מתנותיו קיימין".
הקונה גוף לפירות' בעצם מקבל זכות להשתמש בחפץ, אלא שזכות זו אינה זכות אישית, אלא היא בעלות חלקית על החפץ. הקונה רשאי לנצל את החפץ כדי להפיק ממנו רווחים, אולם הוא אינו רשאי למכור את גוף החפץ או לשנותו. כדוגמא לקניין זה נשתמש בקניין שדה לפירות – הקונה רשאי לעבוד בשדה על מנת להוציא פירות ולמכור אותם, אולם הוא אינו רשאי לבנות בשדה, משום שכך הוא פוגע בגוף השדה.

בגליונות הבאים נעמוד על כמה מן הפרטים בהלכות קניינים.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ה)

Cali, Colombia

קאלי, קולומביה

מר חשוון תש"ס

המשך נסיעה ברכב בהגיע זמן כניסת שבת

שאלה

אדם שנתקע ברכבו ביום שישי אחה"צ ועומדות בפניו שתי האפשרויות
א. לעצור עם כניסת שבת ולחנות במלון, ללא אוכל כשר וללא כל סידור לשבת.
ב. להמשיך לנסוע ולהגיע הביתה חצי שעה לאחר כניסת שבת.
מה עליו לעשות? האם יש גם פתרון הלכתי שלישי?

תשובה

אין להמשיך ולנסוע¹ לאחר שקיעת החמה² (ולגבי נסיעה בשעת בין-השמשות, עיין בהרחבה בהערה)³. כאשר הנהג הוא גוי, ניתן להמשיך לנסוע גם בזמן בין-השמשות⁴. וכאשר אין איסור תחומין, אם משום שמדובר ברכב גבוה⁵. ואם משום שמדובר בנסיעה בתוך העיר⁶, מותר להמשיך לנסוע עם הנהג⁷ הלא-יהודי עד זמן בין-השמשות של רבנו תם⁸, אם הוא נוסע יחיד ברכב. ואם ישנם נוסעים רבים ורובם גויים, אפשר להמשיך⁹ לנסוע אף לאחר כניסת השבת.

¹ נהיגה ברכב אסורה מן התורה בעיקר משום איסור "מבעיר" שיש בכל לחיצה על דוושת הדלק, ועוד.
² יש להעיר שזמן כניסת שבת בלוחות כולל פרק זמן "תוספת שבת", שכן השבת עצמה אינה נכנסת אלא עם השקיעה. בנדוננו שהוא שעת-הדחק, ניתן להקל כסוברים שזמן "תוספת שבת" הוא "כלשהו", שכן ישנו דיון בפוסקים באורך שיעורה, וגם יש דיון בשאלה, אם התוספת היא מדאורייתא או מדרבנן, ובכלל, אם התוספת היא חובה או רשות. ועל כן יש מקום להקל בזה בשעת-הדחק. ועיין עוד שו"ת "ביע אומר" (ח"ב סי' טז).
³ לגבי נסיעה בזמן בין-השמשות יש לדון:

הגמ' במס' שבת (לד ע"ב) מביאה מחלוקת אמוראים בדעת ר' יהודה באשר לשיעור זמן בין-השמשות, אם הוא כדי הילוך שני-שלישי מיל או כדי הילוך שלוש-רבעי מיל [עיין לקמן הרחבה בעניין אורך שיעור זמן זה]. והקשו התוס' (ד"ה תרי) שהנה מבואר במס' פסחים (צד ע"ב) שר' יהודה עצמו סובר, שבין השקיעה לצאת-הכוכבים ישנו זמן הילוך ארבעה מילין, ותירצו בשם רבנו תם שבמס' פסחים מדובר על תחילת השקיעה (היינו, מרגע שגלגל החמה התכסה מעינינו) ובמס' שבת מדובר בסוף השקיעה. אם כן, נמצא שזמן בין-השמשות לפי ר"ת מתחיל ג' מילין ורבע לאחר שקיעת החמה מתחת לאופק, וקודם לכן הוא יום גמור. וכשיטת ר"ת פסקו ראשונים רבים וכן נפסק להלכה בשו"ע ("אורח חיים" סי' רסא). אמנם שיטת הגאונים חלוקה על דברי ר"ת. לשיטתם זמן בין-השמשות מתחיל מיד אחר השקיעה, היינו כשהחמה מתכסת מעינינו (ו-ג' רבעי מיל לאחר מכן הוא צאת-הכוכבים), וכן הוא מנהג העולם [ואע"פ שהוא נגד פסק מרן השו"ע, כיוון שהוא מנהג קדום, לא אזלינן בזה בתר מרן, כפי שכתבו הרב חיד"א ("מחזיק ברכה" סי' רסא) ועוד אחרונים]. וכן כתב הגר"א (שו"ע "אורח חיים" סי' רסא ד"ה שהוא) והארי"ך ה"באור הלכה" (שם, ד"ה מתחילת השקיעה) לצדד בשיטת הגאונים והזכיר פוסקים רבים הנוקטים שיטה זו, ועל כן כתב שחלילה מלהקל לעשות מלאכה אחר השקיעה, ובפרט שאנשים אינם בקיאים בזמן בין-השמשות (משמע קצת, שאילו היו בקיאים, היה מקום להקל לעשות מלאכה אף לאחר השקיעה, ועיין לקמן). אך יתכן, שבנדון דידן, בשעת-הדחק כעין זו, במקום מצוות עונג-שבת, ישנו מקום להקל גם לאחר השקיעה, כל זמן שהוא בין-השמשות, מטעם ספק-ספיקא - ספק הלכה כר"ת ודעמיה, ואז הוא עדיין יום גמור, ואם תרצה לומר שהלכה כגאונים, הרי בין-השמשות עצמו הוא ספק יום ספק לילה [ובפרט שגם ישנה מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי במס' שבת (שם), אם בין-השמשות הוא רמת משך זמן-מה (ר' יהודה) או שהוא כהרף-עין (ר' יוסי), ואותו הרף-העין נחלקו בו הפוסקים אם הוא

בסוף בין-השמשות של ר' יהודה או מעט לאחר מכן (וקודם לכן הוא יום גמור), ונפסקה הלכה בגמ' שמספיקא יש להחמיר כדברי שניהם. ועיין "ביאור הלכה" (סי' תטו ד"ה נאכל) שכתב אף יותר מזה, שהעיקר כשיטת ר' יוסי, ורק משום חומרא דשבת מחמירים כר' יהודה, וכך ביאר את כוונת הגמ' ש"הלכה כר' יהודה לענין שבת" (אמנם, לכאורה, פירוש זה אינו מוכרח כל כך עיי"ש בגמרא). אמנם יש לדון בספק-ספיקא זה, שכן לכאורה הוא ספק-ספיקא מ"שם אחד", היינו שסוף סוף זהו ספק אחד, האם עתה הוא יום או לילה, ובכענין זה כתבו התוס' (כתובות ט ע"א ד"ה ואי) דלא הוי ספק ספיקא [ולפיכך בעל שמצא "פתח פתוח" באופן שודאי נבעלה תחתיו, נאמן לאוסרה עליו, ולא אמרין דהוי ספק-ספיקא, ספק באונס ספק ברצון, ואף אם היה ברצון האשה, שמא היתה קטנה ופיתוי קטנה הוא, "דשם אונס חד הוא"]. והביאו הש"ך להלכה (בקונטרס ספק ספיקא, אות יא). וכן כתב "משנה ברורה" (סי' שלא ס"ק יד) בשם הרדב"ז (לגבי הדין שמי שנולד בין-השמשות של מוצאי-שבת, אינו נימול בשבת, ומילתו נדחית למחר), שאף אם ספק הוא, אם נולד לפני בין-השמשות (בשבת) או בתוך בין-השמשות (שאינו לכאורה הוא ספק-ספיקא לומר שנולד בשבת), נדחה למחר. ובטעם הדבר כתב ב"ביאור הלכה" (ד"ה ביה"ש) שהוא משום "דשם ספק חד הוא", וכנראה יסביר כן גם לגבי נדון דידן. אך מלבד העובדה שעיקרון זה של התוס' שנוי במחלוקת [ובפרט לפי שיטת רשב"א שטעם ההיתר בספק-ספיקא הוא מכוח רוב, ואם כן מה לי ספק משם אחד, או שלא משם אחד סוף סוף רובא איכא], וכפי שמשמע מדברי הרב המגיד בהבנת הרמב"ם (הלי' איסורי ביאה פ"ג ה"ב), וכן כתבו גם מס' אחרונים בדעת הרמב"ם, וכן כתבו שו"ת מהרי"מ פדואה (סי' יג) ועוד, ואף המחמירים בזה, כתבו אחרונים רבים שהוא רק מדרבנן, ומדאורייתא שפיר הוי ספק-ספיקא. ומלבד זאת יש לדון עוד על פי דברי "תרומת הדשן", הובאו דבריו בש"ך (שם סי' יא, יב), שכאשר ספק אחד מתיר יותר מן השני, שפיר הוי ספק-ספיקא, ואם כן הוא הדין כאן, שאם הלכה כר"ת, הוי יום למשך עוד ג' מילין ורבע, ובספק השני לא הוי יום אלא למשך ג' רבעי מיל (שיעור זמן בין-השמשות). וכן נראה לדיוק מדברי הרדב"ז עצמו שכתב שני טעמים לדבריו, ולא הזכיר את הטעם שכתב ה"ביאור הלכה" (וכנראה שלא היו לפני ה"ביאור הלכה" דברי הרדב"ז). וכן נראה לדיוק מדברי ה"פרי מגדים" [שה"ביאור הלכה" עצמו הזכירו], שנתן טעם אחר בדברי הרדב"ז (שישנה "חזקת מעוברת"), ולא משום שהוא משם אחד. וכן כתב להדיא הגר"מ פיינשטיין (אג"מ ח"ד "אורח חיים" סי' סב), שכיוון שספק אחד מתיר יותר מחבירו, שפיר הוי ספק-ספיקא, וגם משום שבין השמשות הוא ספק במציאות, וחלות זמן בין-השמשות הוא ספיקא דדינא, ולפיכך שפיר הוי אפי' אם נאמר שהוא ספק-ספיקא משם אחד, וכן כתב בשו"ת "יביע אומר" (חיו "יורה דעה" סי' כג). ועל פי זה התיירו למול בשבת תינוק שנולד בין-השמשות של מוצאי-שבת (אמנם הגר"מ פיינשטיין כתב במסקנתו שאולי יש להחמיר בזה משום חומרא בשבת, מכיון שהגר"א והגר"ז סוברים כגאונים, אך המקל בזה אין למחות בידו, עיי"ש. עוד יש להעיר שלכאורה לא הוי ספק-ספיקא, מכיון שאינו "מתהפך", שכן לא ניתן להתחיל בספק אם ביה"ש הוא יום או לילה (שכן לא שייך לומר שגם אם נאמר שהוא לילה, ספק הלכה כר"ת), וכתב הש"ך בקונטרס ספק ספיקא (אות יג, יד) שבכהאי גוונא לא הוי ספק-ספיקא. וכך כתבו עוד אחרונים. אך אחרונים רבים חולקים על זה, כמבואר ב"כנסת הגדולה" (סי' מט) וכ"כ ה"פרי-חדש" (סי' קי כללי ספק-ספיקא אות יג) ועוד, ועיין עוד בזה בספר "טהרת הבית" (עמ' פ). בענין שיעור אורך זמן בין-השמשות:

כבר נאמר לעיל שהוא כדי הילוך ג' רבעי מיל (ובנוסף לזה כ"הרף עי"ן), אך נחלקו באורך שיעור זה. דעת "תרומת הדשן" ששיעור מיל הוא י"ח דקות (וי-ג' רבעי מיל הם 13 דקות וחצי), בעקבותיו פסק להלכה מרן המחבר בשו"ע ("אורח חיים" סי' רסא וב"יורה דעה" סי' ס"ו) וראה גם ברמ"א ושי"ך (שם). [אמנם יש להעיר מפי תלמידו של "תרומת הדשן" בספר "לקט יושר" שכתב, שכוונת "תרומת הדשן" היא לפרק זמן ארוך יותר - וצ"ע]. ואילו מן הגמ' בפסחים (שם) משמע ששיעור מיל הוא כ"ב דקות וחצי, וכן כתב ה"חוק יעקב" (סי' תנט ס"ק ז), וכן משמע ממהרי"ל (הלכות עסק המצות) שכתב, שמהלך מיל הוא קצת יותר משליש שעה. ולעומתם דעת רמב"ם (בפירוש המשניות פסחים פ"ג מ"ב) ור' עובדיה מברטנורא (שם) ששיעור מיל הוא כשני חומשי שעה (24 דקות), וכן היא דעת בעל ה"תניא" ("אורח חיים" סי' תנט). ברם, שיעורים אלה לא נכונים אלא בזמן תחילת תקופת תשרי ותחילת תקופת ניסן, (שאינו היום הממוצע), אך הם משתנים במהלך השנה וכפי שמשמע בגמ' התולה את זמן בין-השמשות בחשכת הרקיע (שהוא דבר התלוי במקום וזמן). וכ"כ ה"פרי חדש" (קונטרס דבי שימאש ד' ט), וז"ל: "הני ד' מילין משתנין בכל מקום ובכל זמן אפי' לקולא". וכן כתבו הגר"א (שם) ובעל התניא (בסידורו - קבלת שבת), [אמנם משמע קצת מ"פרי מגדים" (סי' רסא, ט) ומי'מחצית השקל" (סי' רלה ס"ק ג) ששיעור זה הוא קבוע]. וא"כ ע"פ דין היה לנו לבדוק, אם כבר יצאו 3 כוכבים בינוניים, ומכיוון שאיננו בקיאים בדבר, יש להמתין עד שיצא הספק מלבנו שאכן יצאו ג' כוכבים בינוניים או עלינו להיעזר בלוח (אמין) של המקום. ועיין עוד בענין זה בשו"ת "יביע אומר" (ח"ו סי' מא) ובספר "זמנים כהלכה" (בקונטרס על בין השמשות).

יש לציין שגם ר"ת מודה, שכשיצאו ג' כוכבים (בינוניים), הוא צאת-הכוכבים, וכמבואר בגמ' (שבת לה ע"ב), ומכיוון שכתבו אחרונים מספר, ביניהם "המנחת הכהן" (מאמר ב פרק ה), שיטת ר"ת אינה מתאימה אלא במקומות מסויימים ובזמנים מסויימים בלבד, ובמקומות רבים זמן צאת-הכוכבים הינו הרבה קודם שיעור ד' מילין מהשקיעה. ולגבי תחילת זמן בין השמשות כתב (שם פ"ד) שהוא מתחיל באופן קבוע ג' רבעי מיל קודם לצאת הכוכבים (כך כתב לענין מעשה. אך מעיקר הדין כתב שיש גם לצמצם את זמן בין השמשות באופן יחסי לצמצום זמן הארבעה מילין. עיי"ש). וכן כתב ה"ביאור הלכה" (סי' רסא ד"ה קודם) ע"פ ה"מנחת כהן" הנ"ל ש"זמן ר"ת" משתנה לפי המקום והזמן, ואם נראים הכוכבים, הרי זה צאת-הכוכבים אף לר"ת. וכן כתב להלכה הגר"מ פיינשטיין (שם) ש"זמן ר"ת" משתנה לפי המקום והזמן, ולגבי תחילת זמן בין-השמשות של ר"ת כתב שיש לחשב ג' מיל באופן יחסי (היינו לחלק הזמן של ארבעה מילין 16 - רבעי מיל, ושלושת החלקים האחרונים הינם בין השמשות).

ולענין הלכה נראה שמכיון שמנהג העולם הוא כדעת הגאונים, אין להמשיך לנסוע לאחר השקיעה, ובפרט שהוא במקום חומרא דשבת.

4 שכן אמירה לגוי אסורה משום "שבות", ולא גזרו על "שבות" בין-השמשות במלאכה "שהוא טרוד נחפז עליה" וכמבואר בשו"ע ("אורח חיים" סי' שמב), שמשום כך מותר לומר לגוי בשעת בין-השמשות להדליק לו נר. ואף שישנו גם איסור תחומין, ניתן לסמוך על הסוברים שאיסור תחומין אינו אלא מדרבנן, ואם כן לא גזרו על כך בין-השמשות. ועיין "ביאור הלכה" (סי' תטו ד"ה נאכל) שהקל לפסוק כבין-השמשות של ר' יוסי (עיין לעיל) לענין "ערובי תחומין", כיוון שאינו איסור חמור כל כך.

ולכאורה היה מקום לומר לאחר בין-השמשות, עד זמן בין-השמשות של ר"ת, מותרת לגוי, שכן בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים יש מקום להתיר לעשותו על ידי גוי, וכפי שמשמע ב"בית יוסף" (טור "אורח חיים" סי' שיד לגבי שבירת מנעול של תיבה בשבת, עיי"ש), וכן משמע מפוסקים נוספים, אלא שישנו איסור "תחומין" ובה לא יועיל שיעשה עיי"גוי.

אמנם כאשר מדובר ברכב גבוה שהנוסעים בו נמצאים למעלה מעשרה טפחים, יתכן שניתן להקל להמשיך לנסוע (עיי"גוי), וכדלהלן: בעירובין (מג ע"א) מסתפקת הגמ', אם יש תחומין למעלה מעשרה טפחים, ואם כן, כשמדובר באיסור דרבנן, היינו בפחות מ"יב מיל או אף יותר מ"יב מיל לדעת הסוברים שעיקר תחומין הוא מדרבנן (עיין טושי"ע ו"בית יוסף" או"ח סי' תד), הוי ספיקא לקולא. אמנם בהמשך מסייגת הגמ' את דבריה, שאם ישנו עמוד שרחב ד' טפחים על ד' טפחים (שאינו נחא תשמישתיה), אף שהוא גבוה עשרה טפחים, נחשב ל"ארעא סמיכתא" (וכעומד ע"ג הקרקע דמי), ועל פי זה כתב ריטב"א (מג ע"ב) שאם נוסע בקרון אף שגבוה עשרה טפחים, כיוון שרחב ד' טפחים על ד' טפחים, הוי כ"ארעא סמיכתא", והביאו הב"י (סי' רסו) להלכה כדבר פשוט, וכן משמע ב"מגן אברהם" (סי' רמח ס"ק ז) וב"ביאור הלכה" (ריש סי' תד), וכן כתב ב"כף החיים" (תד, ס"ק ה) לאסור ללא חולק.

אך למרות האמור אפשר שניתן להקל בדבר: בספר ה"יראים" (קמז): משמע שהנוסע בספינה שתחתיה משוקעת במים למטה מעשרה טפחים, אם הוא עומד בתחתיה, הריהו עובר על איסור תחומין, אך אם הוא עומד על-פני הספינה שגבוהים מקרקעית הים

עשרה טפחים- שרי, דאין תחומין למעלה מעשרה [וה"חתם סופר" בתשובה (ח"ו בליקוטים סי' צז, צח) הביא שני טעמים, מדוע לא אמרינן דהוי "ארעא סמיכתא" (כדין עמוד):

א. מכיוון שהספינה מתנועעת, לא שייך לדבר על ארעא סמיכתא.

ב. מכיוון שהוא עצמו עומד במקומו, וה"קרקע" היא זו שנעה תחתיו, אין זה בכלל "לא יצא איש ממקומו", ולא נאמר בזה איסור תחומין (וכעין זה כתב רשב"ם, הובא בתוס' שם בגמ'), וכתב שהוא הדין בקרון ואף עדיפא מיניה, מכיוון שהקרון מתנועע והנוסע אינו יכול לעמוד בו, שמא יפול, ואם כן לא ניחא תשמישתיה. ומ"מ כתב ה"חתם סופר" שיש ראשונים החולקים על ה"יראים" בזה, ושאר בכהאי גוונא אמרינן, דהוי "ארעא סמיכתא", ומשמע מדבריו (שם) שמצדד להחמיר בדבר].

ה"מגן אברהם" (סי' רמח סק"ז) הביא דברי ה"יראים" וחלק עליהם, וכתב ב"שולחן ערוך" הרב (סי' רמח קונטרס אחרון (ב)) שטעם ה"מגן אברהם" הוא משום דאזיל לטעמיה (סי' רסו ס"ק ז), דסבירא ליה שרוכב על גבי בהמה הרי הוא כמהלך על גבי הקרקע, ומשום כך לא מועיל שנמצא למעלה בספינה, משום שהרי הוא כמהלך בגובה תחתית הספינה (למטה מעשרה טפחים). וכתב שמכיוון שזהו טעמו של ה"מגן אברהם", ניתן במקום צורך שלא לפסוק כמותו, שכן ה"בית יוסף" ו"אבן-העוזר" חלוקים על ה"מגן אברהם" וסבירא להו, דלא אמרינן שרוכב כמהלך. וכן פסק ה"משנה ברורה" (סי' רמח ס"ק יד) כדברי שו"ע הרב (בשו"ע הרב הזכיר שניתן להקל במקום צורך בדבר שהוא מדברי סופרים, אך ה"משנה ברורה" לא הזכיר זאת, ועיין לעיל שיש מקום לומר, שעיקר תחומין הוא מדברי סופרים בלבד).

[אמנם יש להעיר שלכאורה פשוט דברי ה"מגן אברהם" היא, שהטעם שאוסר הוא משום שנחשב "ארעא סמיכתא" (שכן הפנה לסי' תד) ובוה, כאמור, אין ה"בית יוסף" חלוק עליו, וצ"ע].

עוד יש לציין שברש"י (ערובין מג ע"ב ד"ה בקפיצה) משמע, שבדבר שאינו נח לא שייך ארעא סמיכתא. אך יעוין בשו"ע הרב שם שאפשר שיש לחלק בין דבר הנמצא ע"ג הקרקע לבין ספינה, עיי"ש.

ומלבד כל האמור יתכן שכונת האוסרים מצד ארעא סמיכתא היא, לומר שאף שעומד בגובה הקרון דינו כעומד בתחתית הקרון (לא שנחשב כעומד ע"ג הקרקע), וכן משמע ב"מגן אברהם" (שם) שאסר דוקא כשהתחתית משוקעת מתחת לעשרה, ומשמע שאם גם התחתית מעל עשרה מקרקעת הים, לא נאסר מצד ארעא סמיכתא (וכפי שמשמע בגמ' שבספינה לא שייך ארעא סמיכתא, עיי"ש), ודו"ק. וכן משמע להדיא ב"משנה ברורה" (שם). ואם כן ברכבים שיש בין הקרקע לתחתית הרכב חלל של עשרה טפחים, גם הם יודו להקל (אמנם דבר זה אינו מצוי כל כך).

[ועיין ב"מחצית השקל" (סי' רמח סק"ז) שגם הבין ב"מגן-אברהם", שמודה כשהקרקעת גבוהה עשרה טפחים ושאר מקום לדברי ה"אליה-רבא" וה"תוספת שבת" שהבינו שבכל גוונא (אף אם קרקעת הספינה גבוהה עשרה) דעת ה"מגן-אברהם" להחמיר, ומשמע שהבינו שה"מגן-אברהם" סובר שכל שיש שטח של ארבעה על ארבעה נחשב שעומד על גבי הקרקע].

עוד יש להעיר מדברי ה"ברכי יוסף" (סי' תד סק"א) שכתב, שאין לנסוע על גבי עגלה אף שהיא גבוהה עשרה טפחים, מכיוון שיש לחשוש לסוברים, שיש תחומין למעלה מעשרה, ולא הזכיר שהעגלה נחשבת ל"ארעא סמיכתא". וכן יש לציין שרי שלמה קלוגר ("טוב טעם ודעת" סי' קצב, בתשובה העוסקת בנושא אחר לחלוטין) מזכיר, שגובה עשרה טפחים בעגלה מועיל לעניין תחומין (ואינו מזכיר דבר מדין ארעא סמיכתא).

ישנו סמך נוסף להקל באופן שנוסע מבלי לעצור ("מינד נייד", עיין ערובין מו ע"א) שבכהאי גוונא דעת הרמב"ן (עירובין מג ע"א ד"ה ועוד נ"ל) שאינו קונה שבתה וכן משמע מהרשב"א (שם), הובאו דבריהם ב"ביאור הלכה" (סי' נד ד"ה ממקום שפגע) ונשאר בצ"ע למעשה. אך דעת הר"ן (שם) שכל שראוי לעמוד במקומו (אע"פ שבפועל "מינד נייד"), קונה שבתה, וכן משמע מהמאירי (שם) שכל שהוא למטה מעשרה טפחים קונה שבתה אף שאינו עומד במקומו.

וכל האמור הוא בכדי שלא להזדקק לדברי הרמ"א (שו"ע או"ח סי' רעו ס"ב) שבמקום "צורך גדול" ניתן לסמוך על שיטת בעל העיטור שסובר שאמירה לגוי במקום מצוה (בנדון דידן – עונג שבת) מותרת אף באיסורי תורה, שכן הלכה זו אינה מוסכמת, ורבים החולקים עליה (כמבואר שם ב"משנה ברורה", ב"שו"ע הרב", וב"ערוך השולחן"), אך המיקל לנסוע ע"י גוי אף בשבת בצורך גדול כעין זה אין מוחין בידו (כשאין איסור תחומין, וכנ"ל). ועיין עוד בזה בשו"ת "יביע אומר" (או"ח ח"ג סכ"ג אות יז ו-יח). ועיין בהערה 7 בענין היציאה מן המכוננית.

5 בענין הגדרת "רכב גבוה" לענין תחומין עיין בהערה הקודמת.

6 בענין הגדרת "עיר" לענין זה עיין שו"ע ("אורח חיים" סי' שצח).

7 כמבואר בהערה 4 באריכות. ובכל מקרה של נסיעה לאחר השקיעה יש להזהר ביציאה מן המכוננית שהנהג יפתח את דלתו של הנוסע היהודי, כדי שהיהודי לא ידליק את האור שבמכוננית, או שבדלת.

8 עיין הערה 3.

9 וישתדל לכתחילה להיכנס לרכב לפני כניסת השבת כדי שלא להיתקל באיסורי שבת הכרוכים בכניסה לרכב (תשלום וכיו"ב).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של הקהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מחיר מבצע לששת הכרכים במקום 360 ₪ 300 ₪ (לחץ לקניה)